

Els parcs arqueològics a Catalunya: aspectes històrics, pedagògics i patrimonials

MARGARIDA GENERA i MONELLS

INTRODUCCIÓ

Dins del cicle de la Tribuna d'Arqueologia 1995-1996, ens ha semblat interessant incloure una sessió dedicada al tema de la difusió dels resultats obtinguts a partir de la investigació arqueològica en el propi jaciment.

La necessitat d'aconseguir un nivell de sensibilització per part de la nostra societat envers el patrimoni cultural, en aquest cas, d'una manera més específica, l'arqueològic requereix l'aplicació de tots aquells procediments que permetin donar a conèixer adequadament les intervencions que es porten a terme. La presentació dels resultats obtinguts durant la recerca d'un determinat jaciment representa l'ús i l'amortització dels recursos econòmics i tècnics que s'hi han esmerçat, i, per tant, el retorn a la societat de les inversions aportades.

Seguint aquest raonament, un programa encertat de parcs arqueològics i jaciments visitables pot contribuir molt positivament en la conscienciació i sensibilització col·lectiva dels veritables valors científics i culturals de l'arqueologia, i així donar un pas endavant en la defensa, protecció i conservació del patrimoni arqueològic i paleontològic.

Avui, encetem aquesta temàtica, tot fent una sèrie de consideracions sobre els parcs arqueològics, vistos com una forma de tractament i adequació d'un jaciment, amb l'objecte de potenciar-ne la rendibilitat des de diferents punts de vista: històrics, pedagògics i patrimonials.

BASES CONCEPTUALS

Si bé existeixen diverses formes de fer intel·ligible un determinat jaciment arqueològic, el tret diferencial que pot determinar que un jaciment pugui ser catalogat com a parc rau en el fet que els vestigis arqueològics, en tot el seu conjunt, es presenten interrelacionats amb els diferents elements que configuren el seu entorn natural, on l'arqueologia, tot i ser l'aspecte més rellevant que cal explicar, com testimoniatge del pas de l'home al llarg del temps, es presenta totalment lligada al medi que l'envolta.

En aquests moments, podem comprovar que d'una manera cada vegada més generalitzada es van introduint diferents sistemes que permeten apropar el patrimoni arqueològic a la societat en general.

Tanmateix, avui, conscients de la manca d'una experiència directa en la gestió de parcs arqueològics en ple funcionament, exposarem les línies generals en les quals s'emmarca el concepte de parc arqueològic, i també les directrius que creiem que s'han de seguir per mantenir certa homogeneïtat de criteris en la programació de parcs previstos arreu de Catalunya dins d'un termini relativament curt.

La primera planificació pel que fa a l'Estat espanyol es remunta a mitjan els anys vuitanta, moment en què el "Departamento de Arqueología del Instituto de Conservación y Restauración de Bienes Culturales, de la Dirección General de Bellas Artes y Archivos del Ministerio de Cultura", llavors sota la direcció de la doctora Ángeles Querol, va incloure en els seus programes d'inversió corresponent a l'exercici econòmic de 1986, el denominat "Plan Experimental de Parques Arqueológicos".

Aquesta iniciativa partia, en gran part, de la necessitat de difondre els valors patrimonials de l'arqueologia de cara a la seva protecció, d'acord amb la nova legislació. Des d'un principi aquest pla es va concebre com una iniciativa de suport tècnic i econòmic a les comunitats autònomes, amb l'objectiu de desenvolupar actuacions integrals en jaciments d'interès científic ben reconegut i que alhora presentessin un bon estat de conservació a fi de convertir-les en àrees visitables arranjades per aconseguir una alta rendibilitat social.

Segons els paràmetres establerts aleshores, els indrets que havien de convertir-se en parcs havien de presentar una sèrie de característiques, com són: la dotació de protecció jurídica (jaciment/zona arqueològica declarada BIC, juntament amb el seu entorn), interès educatiu, l'estat de conservació bo, existència de la infraestructura pròpia d'una àrea oberta al públic, interacció jaciment/entorn: macroentorn, microentorn, rendibilitat social en funció de les exigències de tipus científic, etc.

ELS PARCS ARQUEOLÒGICS: CARACTERÍSTIQUES GENERALS

Un parc arqueològic és el resultat final d'un llarg procés d'investigació, consolidació, adequació i musealització de les restes que integren un jaciment arqueològic.

gic. Representa un grau més que el mateix jaciment visitable, amb el qual pot formar part de tot un itinerari temàtic, complementat per les propostes de visita a determinats museus, del mateix territori.

Es tracta, per tant, d'una forma específica de presentar i exposar al públic un jaciment arqueològic singular, de gran interès científic, històric i educatiu, conservat en el seu propi medi, que respongui a un projecte que li permeti de convertir-se en un centre d'investigació científica i d'educació cultural permanent.

Això suposa la musealització d'un jaciment arqueològic *in situ* i constitueix un instrument de tutela que permet:

- Conservar un espai arqueològic i mantenir el valor i significat dels vestigis dins del seu propi context.
- Optimitzar les possibilitats de la investigació arqueològica des del nivell d'especialista, i paral·lelament, de presentar al públic en general tot el procés i significat d'aquesta recerca.
- Aconseguir que el públic gaudeixi del patrimoni arqueològic.

És un model de difusió més ampli que un jaciment visitable.

Així, doncs, els elements diferencials que configuren un parc són:

- Pel que fa a l'espai físic ha de ser un jaciment arqueològic important ben delimitat en el seu propi medi. Aquest espai es pot trobar en un medi rural, semirural, urbà, subaquàtic, etc., preferentment de propietat pública i de fàcil accés.
 - Estar dotat de protecció jurídica.
 - Ser emblemàtic i/o representatiu d'un període cronològic específic i que permeti l'explicació d'un determinat tipus de vida o cultura.
 - Ha de permetre la comprensió de totes les fases del procés de la investigació arqueològica, des del punt de vista científic i educatiu.
 - Tots els elements importants que configuren el jaciment han de presentar un estat de conservació prou bo que permeti la seva exposició al públic.
 - Ha de tenir la infraestructura pròpia de qualsevol àrea oberta al públic:
 - tanca/delimitació dels diferents espais
 - senyalització i definició dels itineraris i circuits
 - serveis
 - Ha de disposar d'una àrea adequada per al desenvolupament i l'organització d'activitats: científiques, didàctiques, culturals i recreatives.

GESTIÓ I PLANIFICACIÓ

Així, doncs, les intervencions d'organització del parc, en funció de la seva finalitat, van adreçades a:

- Recuperar, interpretar, adequar i transmetre a la societat en general, el significat de tot un conjunt de vestigis arqueològics, els quals —conservats de manera fragmentària— són sovint l'únic testimoniatge d'uns determinats aspectes de la nostra història, la qual cosa implica la necessitat de revaloritzar tots els recursos didàctics que ofereix el jaciment per tal de fer-lo comprensible en la seva globalitat.
- Calcular el pressupost i determinació dels fons necessaris per al seu funcionament i les fonts de finançament.
- Estructurar el sistema econòmic fins a aconseguir l'autofinançament del parc.
- Resoldre els problemes de tipus legal i tecnicocientífics que es derivin de la visita pública.
- Preveure el personal i la seva administració.
- Interrelacionar els ens territorials.
- Programar les obres de manteniment i de millora.
- Organitzar les activitats d'estudi i recerca, didàctiques, culturals, recreatives, i també el sistema informatiu més escaient.

PROJECTE

Un parc arqueològic ha de respondre a un projecte ben elaborat, on els aspectes pedagògics tenen un paper molt important. Tanmateix, el jaciment haurà d'estar perfectament documentat i partir d'un treball d'investigació finalitzat amb una correcta interpretació de cadascuna de les seves parts integrants, de la restauració i adequació de totes les estructures per a la visita, de manera que quedin revaloritzats els seus aspectes històrics, artístics, arqueològics, etnogràfics, didàctics i paisatgístics. Això no pressuposa la seva total excavació. Més aviat és preferible que no sigui així per tal de poder portar a terme els treballs de camp durant les visites.

Ha de partir d'una reflexió sobre els objectius que una actuació d'aquest tipus ha d'assolir, en funció de l'estudi previ de la seva possible rendibilitat social i de les exigències de tipus científic en el marc de la política cultural del territori.

Parts integrants:

- Programa de recerca global que compregui la investigació de tots els elements que integren el jaciment
- Pla de consolidació, restauració, adequació i manteniment
- Projecte d'interpretació museogràfica
- Pla de finançament:

Aquest projecte ha de ser elaborat per un equip pluridisciplinari, format per especialistes en arqueologia, paleontologia, arquitectes, restauradors, museòlegs, pedagogs, sociòlegs, etc.

FASES D'EXECUCIÓ

Els jaciments s'han de seleccionar en funció d'una programació elaborada d'acord amb els condicionaments del territori i uns criteris prèviament establerts. A part dels treballs d'investigació pròpiament dits, l'adequació d'un determinat jaciment implica la realització de treballs de consolidació, manteniment i restauració, així com de senyalització.

Els sistemes de tancament tenen com a objectiu, bàsicament, la delimitació de les restes, la seva protecció, així com el control dels visitants. Els aspectes a valorar són l'impacte visual, la facilitat de transport/muntatge, la versatilitat i l'adaptabilitat als diferents tipus de terreny, la rendibilitat dels materials, etc.

SISTEMES DE SENYALITZACIÓ

Pel que fa a la senyalització, hem de considerar que és una de les tasques prioritàries perquè constitueix un mitjà informatiu per als visitants. Tal com va afirmar el Consell de Disseny de la Generalitat: «La senyalització de monuments (i per extensió, de jaciments arqueològics i paleontològics) hauria d'ésser el primer exemple de respecte d'una comunitat pel seu patrimoni.»

La informació bàsica que ha de contenir és la següent:

1. Identificació del jaciment.
2. Identificació del jaciment com a espai protegit jurídicament.
3. Identificació històrica i cronològica.
4. Informació i explicació dels principals aspectes del jaciment.
5. Identificació dels diversos sectors, espais o recintes.
6. Definició i indicació d'itineraris i serveis.

PROGRAMA DE JACIMENTS VISITABLES/PARCS ARQUEOLÒGICS A CATALUNYA: PROGNOSI INICIAL

Aquest programa, en una etapa inicial, preveu l'adequació d'un conjunt de jaciments, en els quals tenim els testimoniatges de les etapes més significatives de la nostra història des de les fases més antigues, en què trobem vestigis dels primers grups humans a les nostres contrades, fins a l'època industrial (arqueologia industrial).

Per tant, en una primera proposta de selecció de jaciments s'han tingut en compte les condicions següents:

- Que cadascun dels jaciments constitueixi una mostra representativa de les diferents fases de la nostra història més remota i que tot el conjunt en cobreixi l'ampli ventall cronologicocultural.
- Que documentin i il·lustrin els diferents aspectes de la vida de l'home: llocs

d'habitació, necròpolis, rituals funeraris, estratègies econòmiques, manifestacions artístiques, etc.

- Distribució equilibrada arreu de tot el territori.
- Que hi hagi una representació de jaciments en medis diferents: en medi urbà, rural, subaquàtic, etc.

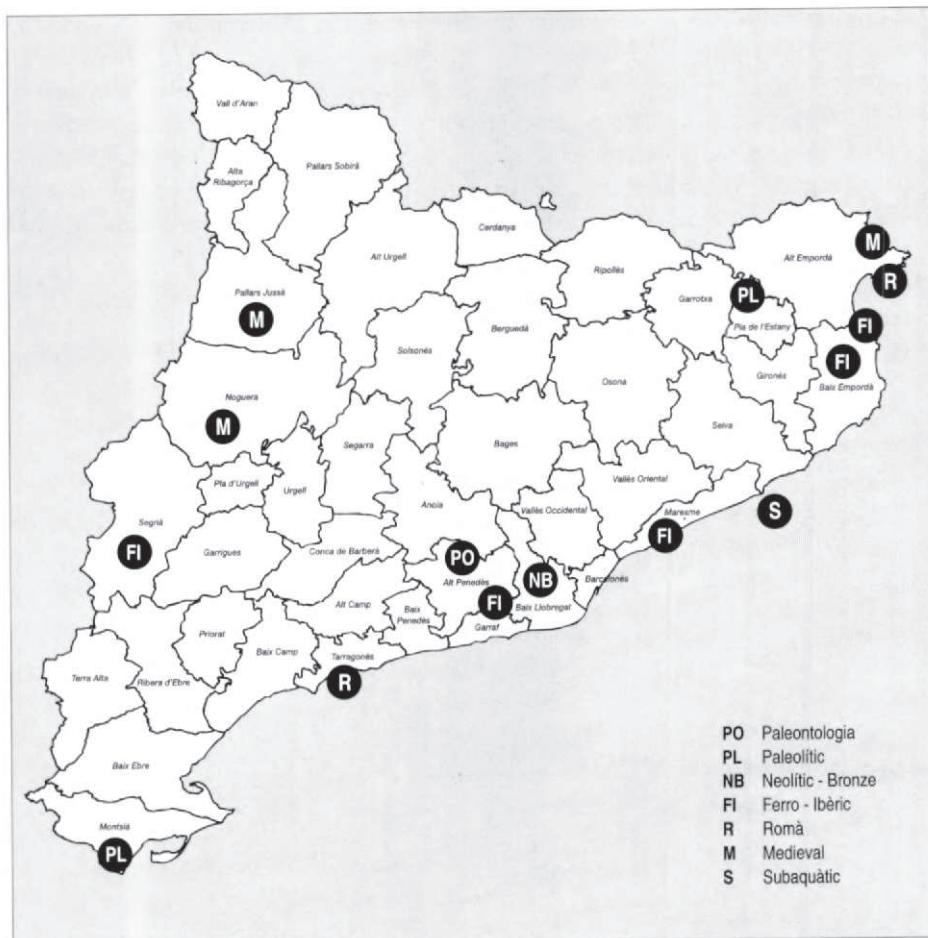
D'altra banda, seguint els criteris de valoració abans esmentats, els elements que s'han considerat són:

- Que no impliqui la degradació del jaciment.
- L'interès científic i que es trobin en un punt de la recerca avançat, de forma que la seva rendibilitat científica sigui ben reconeguda.
- La monumentalitat i l'estat de conservació. Són prioritaris aquells jaciments que presenten una gran part de la seva planta excavada amb estructures visibles ben conservades i fàcilment intel·ligibles.
- La singularitat.
- Les possibilitats didàctiques i la rendibilitat social en funció de les exigències de tipus científic i de la política cultural.
- Ser propietat pública.
- L'emplaçament de fàcil accessibilitat per a la visita del gran públic.
- L'existència de serveis.
- La potencialitat turística de l'àrea i la disponibilitat dels recursos culturals i d'infraestructura del territori.
- Que amb un mínim de despesa reuneixin les condicions imprescindibles per ser visitats a curt termini.
- La col·laboració i aportació de recursos de diverses institucions.

Avui hi ha una llista de jaciments en els quals estem treballant perquè arribin a ser parcs arqueològics o jaciments visitables, en el cas que encara avui no ho siguin, dins d'un termini relativament curt per, d'aquesta manera, poder acomplir un dels més importants objectius de la investigació arqueològica i el que li dona un veritable sentit.

MAPA DE PARCS ARQUEOLÒGICS PREVISTOS

- Paleontologia: Els Casots.
- Paleolític: Coves de Serinyà. Parc del Capelló. Conjunt d'art rupestre d'Ulldecona-Freginals.
- Neolític: Complex miner de Can Tintorer.
- Ferro i colonitzacions: El conjunt del Coll del Moro. Ullastret. Empúries. Olèrdola.
- Romà: Vil·la dels Munts d'Altafulla. Ciutats de Tarraco, Barcino, Iesso, Aesso, Baetulo...
- Medieval: Sant Pere de Rodés. El Pla d'Almatà (en un barri de Balaguer, on trobem un recinte emmurallat, una ciutat islàmica i una necròpolis).
- Subaquàtic: La punta de Santa Anna (Blanes).

BIBLIOGRAFIA

- AUTORS DIVERSOS. I siti archeologici: un problema di musealizzazione all'aperto. I seminario di studi Roma. Febrer, 1988
- AUTORS DIVERSOS. «Seminario de Parques Arqueológicos», actes del (Madrid 1989), Ministerio de Cultura, Madrid, 1993.
- COSTALES, M. T. «Los parques arqueológicos en España», Actas del XXII CAN, Vigo, 1993, Vol. I, Vigo, 1995, p. 249-252.
- CRiado BOADO, F. *Límites y posibilidades de la arqueología del paisaje*. Spal 2, Revista de prehistoria y arqueología, Universidad de Sevilla, 1993, p. 9-56.
- ENGLISH HERITAGE, «Visitor welcome. A manual on the preservation and interpretation of archaeological excavations», 1988, p. 115-118.
- GARCÍA BLANCO, A. i CABALLERO ZOREDA, L. «La comunicación del parque arqueológico», Jornadas internacionales de Arqueología de intervención, Centro de Patrimonio Cultural Vasco, San Sebastián, 1991, p. 375-409.
- GENERA I MONELLS, M. «Els parcs arqueològics com a instrument de difusió». A: *Jornades sobre la problemàtica del jove arqueòleg*. Universitat de Barcelona, 1996, p. 115-119.
- GISBERT, J. A. «El patrimonio como oferta añadida al desarrollo turístico de una región. Criterios de actuación. La experiencia de Denia». A: *Jornadas internacionales de arqueología de intervención*. San Sebastián.
- GONZÁLEZ, M. «La concepción de un proyecto de revalorización social del patrimonio arqueológico. El plan de Toques como referente», A. Esp.A. 68, Madrid, 1995, p. 225-245.
- OREJAS, A. «Arqueología del paisaje: de la reflexión a la planificación», A.Esp.A. 68, Madrid, 1995, p. 215-224.
- PIERDOMINICI, M. C.; M. TIBALLI. «Il parco archeologico: analisi di una problematica». *Bollettino d'Arte* (1986), 35-36, p. 135-170.
- PRENTICE, R. *Tourism and heritage attractions*. Londres, 1993.
- QUEROL, A. «El parque arqueológico: definición y filosofía», Tabona, Universidad de La Laguna VIII, t.1, 1992-1993, p. 27-37.
- QUEROL, A; MARTÍNEZ DÍAZ, B. «La gestión del patrimonio arqueológico en España». Madrid: Alianza Editorial, 1996.